

Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Anlayışı

Eyüp KURT¹

Öz

Muâviye b. Ebi Süfyan, Hz. Peygamber'e kâtiplik, râşid halifelerden Hz. Ebu Bekir döneminde komutan yardımcılığı, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde valilik yapmış birikimi oldukça yüksek bir bürokrat olarak tanınmıştır. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Muâviye, dördüncü halife Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadelesinde nispeten başarılı olmuştur. Ancak hilafet makamına oturmayı Hz. Ali'nin yerine geçen oğlu Hz. Hasan döneminde başarmıştır. Araştırmamızda öncelikle "Muâviye b. Ebi Süfyan'ın Yönetim Becerilerinin Oluşmasını Sağlayan Unsurlar" başlığı altında yönetim alanındaki başarılarının arka planındaki unsurları ortaya koymaya çalıştık. Akabinde, Muâviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim dehasını dört başlık altında ele aldık, bunlar; "Bürokrasi Politikası", Reel Politiki Esas Alması", Hâkimiyet Politikaları" ve "Meşrûiyet Politikaları". Bu çalışmanın hedefi, Muâviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışının ana hatlarını belirlemeye çalışmaktır. Bu arada, cahiliye döneminde dahi başvurulmayan saltanat rejimini tercih etmesinin sebeplerini de ortaya koymaya çalıştık. Kaynaklarımızda onun lehinde ve aleyhinde çok sayıda rivayet yer almaktadır. Çalışmamızda bu rivayetler analiz edilerek, Muâviye'nin yönetim anlayışını belirleyen en önemli unsurun "reel politik koşullara göre politika belirlemek" olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Emeviler, Hilafet, Saltanat, Muâviye b. Ebi Süfyan

Muaviye b. Ebi Sufyan's Management Approach

Abstract

Muaviye was recognized as a clerk to the Prophet, deputy commander during the reign of the Abu Bakr, and a governor in the periods of Omar and Osman, as a highly skilled bureaucrat. Muaviye, who became a Muslim after the conquest of Mecca, was relatively successful in his fight against the fourth caliph Ali. However, he succeeded to sit in the caliphate during the period of his son Hasan, who replaced Ali. In our research, we tried to reveal the underlying elements of Muaviye's success in the field of management under the title of Elements that Provide Management Skills. Subsequently, we discussed Muaviye's management genius under four headings: Bureaucracy Policy, Based on Real Politics, Sovereignty Policies and Legitimacy Policies. The aim of this study is to try to outline the management approach of Muaviye. Meanwhile, we tried to put forward the reasons for his preference for the sultanate regime, which was not applied even in the period of ignorance. There are many rumors in our sources for and against him. In our study, by analyzing these rumors, it was concluded that the most important factor that determines Muaviye's management approach is "to determine a policy according to real political conditions".

Key Words: Islamic History, Umayyads, Caliphate, Dynasty, Muaviye b. Ebu Sufyan

Atıf İçin / Please Cite As:

Kurt, E. (2021). Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Anlayışı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1523-1538.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.04.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Afyon Kocatepe Üniversitesi-İslami İlimler Fakültesi, ekurt@aku.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0351-9575

Giriş

Muâviye b. Ebî Süfyan, yönetici geleneğe sahip bir aileye mensuptur. Hz. Peygamber'e kâtiplik, râşid halifelerden Hz. Ebu Bekir döneminde komutan yardımcılığı, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde valilik yapmış, birikimi oldukça yüksek bir bürokrat olarak tanınmıştır.(Sarıçam, 1997, s. 206-218) Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Muâviye,(Taberi, 1387, IV/241) Hz. Peygamber'in damadı ve râşid halifelerin dördüncüsü Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadelesinde nispeten başarılı olmuşsa da hilafet makamına oturmayı ancak Hz. Ali'nin yerine geçen oğlu Hz. Hasan döneminde başarmıştır. Bahsi geçen mücadele tefrikaya sebep olmuşsa da Muâviye çok sayıda enstrümanı devreye sokarak hilafeti uhdesine uzlaşmayla almayı başarmıştır. Bu netice ümmeti o kadar çok memnun etmiştir ki, hadisenin yaşandığı sene Âmu'l-Cemâa/Birlik yılı(İbn Kesîr, 1988, VI/273; Yiğit 1995, XI/89; Azimli, 2016, 72; Aykon, 2018, s. 225-232) olarak adlandırılmıştır. Yaklaşık 20 yıl halifelikten sonra kendisinden sonrasıyla ilgili de bir adım atarak oğlu Yezid'i veliaht tayin etmiştir (Belâzûrî, 1996, V/299; Zübeyrî, ts., s. 127; Akyürek, 2016, s. 79-98). Dahası kendisi henüz görevdeyken oğlu adına biat alarak kendisinden sonraki süreçte oluşabilecek muhtemel tehlikelere karşı oğlunun durumunu ve sistemi tahkim etmiştir. Vefatından sonra oğlu Yezid'in göreve gelmesiyle, râşid halifeler tarafından başlatılıp yaklaşık 30 yıl uygulanan hilafet sistemi, yerini saltanata bırakmak durumunda kalmıştır. Bu durum İslam tarihinde bir kırılma olarak kabul edilmiştir.

Muâviye b. Ebî Süfyan'ın yönetim aygıtını kullanırken hangi saiklerle ve nasıl hareket ettiği konusu, bu çalışmanın vücuda getirilmesinin en önemli sebebinin oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, hilafet sistemini saltanat rejimine dönüştürerek, kabilesinin adını taşıyan bir devlet kuran Muâviye b. Ebî Süfyan'ın yönetim anlayışını ortaya koymak yegâne hedefimizdir. Bahsi geçen hususları tespit sadedinde öncelikle Muâviye b. Ebî Süfyan'ın yönetim alanındaki başarısının arkasındaki unsurları "Yönetim Becerilerini Sağlayan Unsurlar" başlığı altında ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca onun yönetim anlayışını "Bürokrasi Politikası", "Reel Politikası Esas Alması", Hâkimiyet Politikaları" ve "Meşrûiyet Politikaları" başlıkları altında tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız dönemin kaynakları ile ilgili araştırmalara dayanmaktadır. Muâviye b. Ebî Süfyan'ın sahabe-i kiramdan olması, Hz. Ali ve taraftarlarına karşı mücadelesi vd. nedenlerle olsa gerek kaynaklarımızda lehinde(Zeyyat, 2013, 175-182) ve aleyhinde çok sayıda rivayet yer almaktadır. Bu arada özellikle Hz. Ali ile olan mücadelesine yönelik olarak; "bir içtihat hatası" veya "cahiliyenin yeniden diriltilmesi" gibi değerlendirmeler de yapılmıştır. Çalışmamızda bu tür sübjektif rivayetler yok sayılmamakla birlikte, bunlara temkinli olarak yaklaşmıştır. Araştırmamız her ne kadar Muâviye b. Ebî Süfyan dönemiyle ilgili olsa da hadiselerin nedenleriyle sonuçlarını tespit sadedinde daha önceki ve sonraki dönemlere de yer yer atıf yapılmıştır.

Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Becerisinin Oluşmasını Sağlayan Unsurlar

Muâviye b. Ebî Süfyan, İslam öncesi Mekke şehir devletinin en önemli yönetim birimlerinden biri olan "kıyade" görevini yürüten Beni Ümeyye'ye mensuptur. Kureyş kabilesinin büyüklerinden Kusay b. Kilab tarafından oluşturulan oligarşik yapının belki de en önemli ayağını oluşturan bu vazife, önce Muâviye b. Ebî Süfyan'ın büyük dedesi Ümeyye b. Abdışems, sonra dedesi Harb b. Ümeyye ve sonra da babası Ebu Süfyan eliyle yürütülmüştür.(İbn Hişâm, 1955, I/708; İbn Sa'd, 1968, I/77) Dahası babası Ebu Süfyan, bu görevinin yanında miladi 624-630 arası şehrin riyaset görevini de üstlendiğinden, bu süreçte Muâviye b. Ebî Süfyan bir veliahd gibi yetiştirilmiş olmalıdır. Müslüman olduktan sonra dinde sebat etmesi arzu edilen yeni mühtedi olarak müellefe-i kulûbtan sayılmış ve ahirete irtihal edinceye kadar da Hz. Peygamber'in kâtipliğini üstlenmiştir. (İbn Hişâm 1955, II/492; İbnü'l-Esîr 1989, V/201)

İlk halife Hz. Ebu Bekir döneminde Bizans topraklarından Suriye'nin fethi için gönderilen dört ordudan birinin komutanı ağabeyi Yezid b. Ebî Süfyan'a kumandan yardımcılığı yapan Muâviye, (Ya'kûbî, 1992, II/140; İbn Kesîr, 1988, VII/20) Hz. Ömer tarafından önce Ürdün, ertesi yıl Dımaşk valiliğine tayin edilmiştir.(Ya'kûbî, 1992, II/150; Taberi, 1387, IV/241) Halifenin emriyle Filistin'in sahil şehirlerinden Kaysariye, Askalan ve Trablusşam'ı alarak sahillere karakollar kurup askeri birlik yerleştirmiştir. Bu arada Bizans'tan kalma tersanelerden istifade ederek deniz birlikleri oluşturmuştur. Sahil bölgelerinin güvenliğini tehlikeye düşürmesi nedeniyle Kıbrıs'ı almak istediye de bu girişimine Halife Hz. Ömer izin vermemiştir.(Taberi, 1387, IV/259) Hz. Osman'ın halife olmasıyla Filistin, Kınnesrin, Humus ve el-Cezire'nin de kendi yönetim sahasına dâhil edilen Muâviye, halifeyle olan akrabalığının da etkisiyle daha serbest hareket etmeye başlamıştır. Öyle ki, halife tarafından bazı eyaletlerdeki kötü gidişatı görüşmek üzere yapılan valiler toplantısı için geldiği başkentte, şura üyelerini tehdit etme cür'etini göstermekten geri

durmamıştır. Öte yandan Kıbrıs için halifeden izin alarak adayı ele geçiren Muâviye, burayı Suriye ve Mısır sahillerinin güvenliğini sağlayan önemli bir üs haline getirmiştir. Taberi, 1387, IV/257; İbnü'l-Esîr, 1997, II/468; İbn Kesîr, 1988, VII/153)

Hız. Ömer ve Hız. Osman döneminde devletin Bizans'a komşu eyaleti Suriye'de görev yapan Muâviye b. Ebi Süfyan, bir taraftan yeni topraklar kazanırken bir taraftan da halifelerin yönetim biçimlerini kendisi için uygulaması yapılan bir siyaset okulu gibi değerlendirmiş olmalıdır. Çünkü kendisinin, akrabası olması hasebiyle Hız. Osman'ın yaptığı gibi daha çok Ümeye ailesine mensup kimseleri devletin önemli mevkilerinde istihdam etmesi beklenirken, düşük profilli Hicaz eyaleti valiliği ile hac emirliği görevi hariç, genellikle Ümeye'li akrabalarını resmi vazifelerden uzak tutmuştur. (İbn Sa'd, 1968, V/38; Taberi, 1387, V/172) Öte yandan Hız. Ömer'in kendi yönetiminde asabiyeti yönetim ve yönlendirme amacıyla uygulamaya koyduğu "kabileler arası denge politikası"nın Muâviye b. Ebi Süfyan tarafından uygulamaya konulduğunu görmekteyiz. Onun devlet yönetiminde önemli görevleri teslim ettiği bürokratlara baktığımızda Ümeyyeliler'in de içinde bulunduğu "Kureyş ortak paydasında toplanma" ilkesini hayata geçirdiğini söyleyebiliriz. Bu arada Sakîfliler'in, öteden beri Kureyş ile işbirliği halinde oluşu ve Adnanî Arapları'ndan olması hasebiyle onların da Kureyş'li kategorisinde değerlendirildiği düşünülebilir.

Hız. Osman'ın halifeliğinin ikinci altı yıllık döneminde başta Kûfe, Basra gibi bir kısım eyaletlerde sıkıntılar yaşanmıştır. Hatta Hız. Osman, bu sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla eyaletlere müfettiş gönderilmesi, valiler toplantıları gibi bir dizi girişimlerde bulunmuştur. İşte bu süreçte Muâviye b. Ebi Süfyan tarafından yönetilen Suriye'de halk sükûnet içinde bir dönem geçirmiştir. Hatta Kûfe şehrinin intizamını bozan elebaşların disipline edilmesi için bunlar Halife tarafından Suriye'ye gönderilmiştir.(Halife b. Hayyât, 1397, 169; Taberi, 1387, IV/325) Bu arada Suriye'nin en güçlü kabilesinden Beni Kelb'li bir kadınla evlilik yapan Muâviye, daha sonra aynı kableden bir başka kadının da Halife Hız. Osman ile evlenmesini sağlamıştır.(İbn Hibban, 1975, II/284) Böylece enişteleri olduğu Beni Kelb'in desteğinin yanında, iki yönlü akrabalık sayesinde Halife nezdindeki yerini de iyice sağlamlaştırmıştır. Bunun yanında oluşturduğu disiplinli ordunun da desteğiyle sergilediği başarılı yönetim sayesinde halkının gönlünü kazanmayı başarmıştır. İşte sözünü ettiğimiz başarılı bir yönetimin ortaya konulmasında, Vali'nin bireysel dehasının yanında mezkûr akrabalık ilişkilerinin de önemli katkısı olmalıdır. (Aycan, 2010, s. 56)

Muâviye b. Ebi Süfyan'ın valilik ve halifelik görevlerini üst üste koyduğumuzda toplam kırk yıl Suriye'de yöneticilik yaptığı ortaya çıkar. Bu bölgenin, önce Roma, sonra da Bizans İmparatorluğu'na bağlı olarak yönetildiğini hatırlarsak, Muâviye b. Ebi Süfyan'ın görev yaptığı süreç içinde Suriye'nin eski sahipleri olan Bizanslılar'dan yönetim felsefesi anlamında da çok şeyler öğrendiği anlaşılmaktadır. Çünkü kendisinin atalarının monarşik bir yönetime, hele hele saltanata yabancı oldukları, Hicaz bölgesinin tarihine bakıldığında görülecektir. Ancak Muâviye b. Ebi Süfyan'ın bunca tecrübenin sonunda hânedanlık sistemini başlatmış olması, sözünü ettiğimiz etkinin sonucu olarak düşünülebilir. Bununla birlikte söz konusu dönüşümün, dönemin şartlarının sonucu olarak seçilmiş bir tercih olabileceği de hatırdta tutulmalıdır. Çünkü Hız. Osman'ın şehit edildiği tarihten "Âmu'l-Cemâa" olarak adlandırılan Maviye b. Ebi Süfyan'ın Hız. Hasan ile anlaştığı zamana kadar geçen süreç, müslümanların tarihinde daha evvel hiç yaşamadıkları olağanüstü hadiselerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur.

Toplumların yönetiminde normal olmayan şartların ortaya çıkması, yönetimin de bazı temel hak ve hürriyetleri kısıtlayarak olağanüstü bir hüviyete bürünüp, toplumun içinde bulunduğu krizi daha kısa sürede ve kolayca çözebilmesi için monarşide olduğu gibi otoriteyi tek elde toplayan yönetim biçimlerine evrildiği de bir gerçektir. Sonuç olarak, başlangıçtan beri ortaya koymaya çalıştığımız sebeplerden dolayı Muâviye b. Ebi Süfyan'ın başarılı ve zaferlerle dolu yönetimi, bir rastlantı veya kendiliğinden gelişen bir netice olarak izah edilemez. Tersine, genetik faktörleri de dikkate alırsak, birçoğ bileşenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan çok yönlü bir kompozisyon olarak görülmelidir.

Muâviye b. Ebi Süfyan'ın Yönetimi

Bürokrasi Politikası

İnsanoğlu yaratılışı gereği sosyal bir varlık olduğundan,(Strauss 1956, s. 173; Jörke, 2005, s. 22) hayatını idame ettirebilmek için zaruri ihtiyaclarının temini noktasında diğer insanlarla iş birliği yapmak durumundadır. Başka bir tabirle bireyler yetenekleri doğrultusunda elde ettikleri mesleklerini hem kendi gereksinimlerini hem de birlikte yaşadıkları diğer insanların ihtiyaclarını gidermek amacıyla icra ederler. İşte anlatmaya çalıştığımız iş bölümüne dayalı birlikte yaşamın, toplumun tamamının destek verdiği bir üst

otorite eliyle organize edilmesinin gerekliliği, tarihin bize öğrettiği kaçınılmaz bir gerçektir. Sözü ettiğimiz bu otoriteyi bir şekilde ele geçiren meşrû güç kullanma yetkisine sahip olan kişi, genellikle bir tek fert olduğundan çok çeşitli alanlardan oluşan toplum yönetimi için birçok sahada bürokrat istihdam etmek zorundadır. Bu da sözü ettiğimiz iş bölümünün bir parçası olarak telakki edilebilir. Tarihi süreç içinde bunların belirlenmesi için yöneticiyle aynı hânedandan, aynı mezhep-meşrepten olması, toplumun aristokrat kesiminden olması, ehliyetli olması gibi birçok kriter kullanılmıştır. Bunlardan hangisinin tercih edileceği, yönetim erkini elinde bulunduran kişi veya gruplar eliyle belirlenmiş ve bu doğrultuda uygulamaya konulmuştur.

Yeteneklilerden Bürokrat Seçmesi

Emevîler devletinin kurucusu Muâviye b. Ebî Süfyan da kendi amaçlarını hayata geçirmede adeta eli-kolu, aklı vs. olma potansiyeline sahip şahısları bürokrat olarak istihdam etmiştir. Bunlardan Arap dâhilerinden de sayılan Amr b. As, Muğire b. Şu'be ve Ziyad b. Ebîh adlı şahısların katkıları düşünüldüğünde bu konuda bürokrat seçiminin ne kadar önemli olduğu ve Muâviye b. Ebî Süfyan'ın da ne kadar isabetli bir tercihte bulunduğu daha net anlaşılacaktır. Bu arada şunu da ifade edelim: Muâviye b. Ebî Süfyan, dönemin Arap geleneklerinde tercih edilen kahraman/cengâver olma niteliğine sahip bir kimse değildir. Hatta bu konuda bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. Nitekim Sıffin'de Hz. Ali kendisine “Bizim yüzümüzden bu kadar müslüman telef olmasın, çıkıp kozlarımızı teke tek paylaşalım” diye çağrıda bulunduğu ve Amr b. As da bu teklife destek verdiğinde, “Ali'nin karşısına çıkıp hayatını kurtaran birisi görülmüş müdür? Yoksa yerimde gözün mü var?” diyerek Amr b. As'a mukabelede bulunmuştur. Ancak menfi olarak değerlendirilebilecek bu vafına rağmen Muaviye b. Ebî Süfyan meşhur dört Arap dâhilerinden birisi olarak tarihteki yerini almıştır. Onun asıl başarılı olduğu yönü, Hz. Ali gibi bir cengâveri de alt etmesini sağlayan siyasetçiliğidir. Öte yandan o, genellikle bedevî kökenli, irtidat hadiselerine karışmış, kültürel düzeyi çok da gelişmiş olmayan kitleleri bir şekilde amaçları uğrunda yönlendirmeyi başarmış, çok başarılı bir sosyal psikoloji dehasıdır. (Gömbeyaz, 2014, s. 306)

Onun istihdam ettiği bürokratlar birçok alanda kendisine destek olmuşlardır. Ancak bunlardan devlet otoritesinin temini ile muhaliflerin bertaraf edilmesi konusu hânedanın geleceği açısından diğerlerine göre daha önemlidir. Bunlardan devlet otoritesinin temini noktasında sözü edilen dâhiler, adeta yönetimin güvencesi olmuşlardır. Bu konuda Şam yönetimine sağladıkları en önemli destek, Emevî hânedanının en önemli iki muhalifi olan Hâricîler'in ve Hz. Ali taraftarlarının yaşadığı Irak eyaletinin bir şekilde yönetilerek devlet otoritesini ortadan kaldıracak bir pozisyonun ortaya çıkmasını engellemektir. Onlardan Muğire b. Şube, zorda kalmadıkça şiddete başvurmayan bir yönetim tarzı sergilediğinden, muhalif kesimler tepkilerini dillendirme ortamı bulabilmişlerdir. Şiddete başvurmadıkları sürece fikirlerini ifade etmelerine müsaade ettiği yönetimi altında, hutbelerde Hz. Aliye lanet okunmasına rağmen, Hz. Ali taraftarlarının bir şiddet hareketine giriştikleri gözlenmemiştir. Böyle bir yönetim anlayışının uygulanması, valinin kendi inisiyatifi mi yoksa Şam yönetimiyle birlikte belirledikleri bir strateji mi olduğu hususu çok net değildir. Muğire'nin, “Ümeye ailesinin geleceğini kazanması uğruna ahiretimi neden tehlikeye atayım?” mealindeki rivayetlere bakılırsa valinin kendi takdiri olduğu düşünülebilir. Öte yandan Muğire'nin vefatıyla Kûfe valiliğine getirilen Ziyad b. Ebîh'in, yönetiminde şiddete başvuracağını net olarak ortaya koyması (İbn Sa'd, 1968, VII/99; Taberi, 1387, V/235) konuyla ilgili Şam yönetiminin yönlendirdiğini göstermektedir.

Hilafetin Muaviye b. Ebî Süfyan'a geçmesinden sonra Kûfe'nin ilk valisi olan Sakîf kökenli Muğire b. Şube'nin şehirde sergilediği şiddete başvurmama politikası (Aktaş, 2018, s. 29-56) ile muhalif kesimler tepkilerini net bir şekilde ortaya koyarak belki de yönetimin istihbarat birimleri tarafından bilinir hale gelmişlerdir. Böyle bir değerlendirme yapmamıza sebep olan veri, sonraki valinin göreve gelir gelmez yaptığı konuşmanın önceden bilgilendirilmiş olduğu izlenimi veren bir hitabe olmasıdır. Devlet açısından bu derece stratejik öneme sahip bir eyalete gönderilen en üst düzeydeki bürokratin bilgilendirilmemesi zaten düşünülemez.

Kûfe'nin Sakîf kökenli ikinci valisi Ziyad b. Ebîh olup, onun Ümeye yönetimi kadrosuna dâhil edilmesinde önceki vali ve kabiledaşı Muğire'nin katkıları az değildir. Bu konuda Muğire'nin, Ziyad'ın Kûfe'deki akrabalarına değişik şekillerde baskı kurarak O'nun itaatının sağlanmasında etkisi bunlara bir örnek olarak dile getirilebilir. Böylece demir yumruklu bir şahsın bürokrat kadrosuna dâhil edilmesi, sadece siyasi sorunların çözümü için değil hırsızlık, fuhuş gibi asayişsizliğin sebep olduğu sorunların da ortadan kaldırılması için son derece yerinde bir karar olmuştur. (Taberi, 1387, V/234; İbnü'l-Esir, 1997, II/711)

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın başlattığı bu uygulama gerek oğlu Yezid döneminde ve gerekse Mervani halifelerinden Abdülmelik döneminde devletin bölünmesine ramak kaldığı bir aşamada Mekke'yi merkez

edinerek halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'in ortadan kaldırılması için de önemli bir çare olmuştur. Sakif kökenli Haccac b. Yusuf, yıllarca Şam yönetimine korkulu rüyalar gösteren İbn Zübeyr'i kutsal Kâbe'yi yerle bir etme pahasına etkisiz hale getirmeyi başarmıştır.(Taberi, 1387, VI/174-175) Muaviye b. Ebi Süfyan'ın istihdam ettiği bürokratların hânedana sağladığı bir diğer katkı ise muhaliflerin bir şekilde bertaraf edilmesi hususudur. Sözüünü ettiğimiz bertaraf etme konusu her zaman ortadan kaldırılma şeklinde olmamıştır. Muhafif kesimde yer alan şahsın taraftar haline getirilmesi, işgal etmekte olduğu görevden uzaklaştırılmasının sağlanması vd. şeklinde etkisizleştirmedir.

Sakifli Muğire b. Şube ise, doğuştan gelen müzakere yeteneğinin yanında Hz. Ömer döneminde Sâsânîler'in devlet büyüklerinden Yezdücerd ve Rüstem ile yapılan görüşmelere gönderilen heyette yer alarak kazandığı tecrübeyle Muaviye b. Ebi Süfyan adına Hz. Hasan'a gönderilen heyette yer almış ve görüşmelerin Şam yönetimi lehine sonuçlanmasında katkı sağlamıştır. Öte yandan bir diğer dahi Ziyad b. Ebîh'in kadroya dâhil edilmesini sağladığı gibi Muaviye b. Ebi Süfyan'a kendisinden sonra oğlu Yezid'in veliaht olarak atanması fikrinin de mucidi olduğu rivayet edilir.(Taberi, 1387, V/234) Yine bu meyanda söz konusu edilmesi gereken Hz. Ali'nin Mısır valisi Kays b. Sa'd'ın görevden azlinin sağlanması (Güzel, 2012, 41-74) ve yerine atanan Muhammed b. Ebi Bekr'e yardım için gönderilen Eşter en-Nehâi'nin zehirletilerek ortadan kaldırılması(Taberi, 1387, IV/557) hadiseleri de her ne kadar bir danışmanın fikriyle mi yoksa tamamen şahsına ait bir kararla mı icra edildiği bilinmese de, bunlar da Şam yönetimi eliyle muhaliflerin bir şekilde bertaraf edilmesinin örneklerindedir. Kaldı ki, yönetimde istişâreye her zaman önem veren Muaviye'nin bu derece stratejik önemi olan bir konuda âkil pozisyonundaki şahıslara danışmamış olması düşük bir ihtimaldir.

Bürokratlara Sınırlı Yetki Devri

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın muhtelif görevlere getirdiği dâhilerin her biri en az kendisi kadar devlet yönetme becerisine sahip kimseler idi. Bu durum Şam yönetimi açısından bir tehlikeyi de beraberinde getiriyordu. O da, devlet yönetiminin el değiştirmesi riskidir. Muhtemelen Muaviye b. Ebi Süfyan kendisi bir vali iken mevcut devletin yönetimini bir şekilde ele geçirmeyi başardıysa, birileri de kendisinden yönetimi devralabilirdi. Bunun için en riskli gördüğü şahısları, en yakınındakiler olarak görmüş olmalıdır. Çünkü o dönemde kendisine rakip olma potansiyeline sahip olan Mervan b. Hakem ile Saîd b. Âs münâvebeli şekilde Hicaz valisi olarak görevlendirilmişse de uzun süreli bu görevde tutulmamışlardır.(İbn Sa'd, 1968, V/38; Taberi, 1387, V/172) Ayrıca bunlardan valilik makamına getirdiği akrabasına bir mektup gönderip öteki akrabasına devlet eliyle evini yıkma gibi şiddet uygulayarak;(İbn Kesîr 1988, VIII/66; Taberi, 1387, V/293) bir taraftan hânedan içinde ve müslümanların geneli nezdinde gözden düşürmek ve onları birbirine düşürerek kendisine rakip olma potansiyellerini olabildiğince aza indirmeyi hedeflemiş olmalıdır.

Öte yandan bahsi geçen dâhilerden değişik şekillerde istifade eden Muaviye, onların tehdit olabilecek bir duruma gelmelerini engellemek için de muhtelif tedbirler almıştır. Bunlardan Amr b. As, kendisinin yönetimi ele geçirme sürecinde can simidi pozisyonuna sahip bir kimse olmuştur. Ayrıca kendisiyle yaptığı anlaşma gereğince belki de en çok yetki verdiği vali olarak Mısır'da görev yapmıştır. Onun vefat ettiği miladi 664 yılına kadar geliri oldukça yüksek olan Mısır'dan merkeze herhangi bir gelir aktarımı söz konusu olmamıştır. Adeta eyalet tamamen valiye teslim edilmiştir. Ancak vefatının ardından Mısır halkının ısrarı ve anlaşma gereğince oğlu Abdullah b. Amr vali olarak atandıysa da bir kaç yıl sonra görevden alındığı gibi Sehm mensupları tamamen Mısır idaresinden uzaklaştırılmışlardır.(Taberi, 1387, V/181; İbnü'l-Esîr, 1997, III/20)

Sonuç olarak hiç bir yönetim kendi kendini yok etmek isteyen bir muhalife fırsat vermeyeceği gibi dört Arap dâhilerinden biri olarak kabul edilen Muaviye b. Ebi Süfyan da böyle bir müdahaleye fırsat vermemiştir. Bundan dolayı o, söz konusu tehlikeyi ihtimal dâhilinde değerlendirerek, böyle bir risk oluşturacak şahıs ya da grupları bir şekilde pasifize edip, potansiyel bir tehlike haline gelmelerinin önünü almaya çalışmıştır. Zafer kazanmış olsa dahi bir şekilde kayıpları da beraberinde getirecek iç çatışmalar ile askerlerinin telef edilmesi veya yorgun düşmesine izin vermemiştir. Bitmeyen hâricî isyanlarını bertaraf etmek için onları Suriyelilerden daha iyi tanıyan Hz. Ali taraftarlarıyla bertaraf etme yolunu tercih etmiştir.

Reel Politikası Esas Alması

Reel politik, bir yöneticinin hedeflerini gerçekleştirebilmek için karşı karşıya olduğu gerçeklere/durumlara/şartlara göre tavır alması/çözüm üretmesi/adım atması olarak tanımlanabilir. Bu

adımların atılması sürecinde yönetici için bağlayıcı olan yegâne unsur, karşı karşıya kaldığı durumlara/pozisyonlara göre adım atmaktır. Diğer bir ifadeyle, yöneticinin nasıl bir tavır takınacağını belirleyicisi, muhatap olduğu şartlardır. Sözüne ettiğimiz şartların durumu, bugün bir çeşit tavır geliştirmeyi gerektirirken, yarın tamamen farklı bir çözüm üretmeyi gerektirebilir. Başarılı olmaya kilitlenerek karşı karşıya kalınan şartlara göre tavır geliştirmek, kendi içinde önemli avantajlar barındırdığı gibi riskler de barındırabilir. Bundan dolayı böyle bir yönetimin uzun soluklu olması oldukça zordur. (Morgenthau, 1978, s. 14; Tunçarslan, 2018, s. 77)

Emevî devletinin kurucusu ve dört Arap dâhisinden biri sayılan Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışını, efradını cami' ağyarını mani' olarak tavsif eden kavram kanaatimce "reel politik" olmalıdır. Çünkü o, karşı karşıya kaldığı sorunların halli için sözünü ettiğimiz nitelikte çözümler geliştirmiştir. Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarına doğru İslam toplumu, "çevre"nin "merkez"e karşı bir şekilde başkaldırısı gibi gözükken bir kalkışma ile yüz yüze gelmiştir. "Çevre" belli ölçüde birbiriyle kenetlenmiş durumda olmasına rağmen "merkez"ın aynı dayanışmayı gösterdiğini söylemek zordur. "Merkez"ın en azından "çevre" kadar kenetlenememiş olmasının nedeni daha çok Hz. Osman'ın halifelîği döneminde ortaya koyduğu yönetme biçimiyle ilgilidir. Neticede Hz. Osman'ın şehadetiyle sonuçlanan bu başkaldırı, olayın kahramanları açısından belki de çözüm olarak gözükse de toplumda önüne geçilmesi oldukça zor olan bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede önce halife evinde şehit edilmiş, akabinde, bu şehadet hadisesine tepki olarak organize olan toplumun bir kesiminin Hz. Ali'nin karşısına dikilmesi üzerine binlerce müslümanın yine bir başka müslümanların eliyle hayatını kaybetmesine neden olan Cemal(Halife b. Hayyât, 1397, 181-186; Taberi, 1387, IV/506) ve Sıffin(Halife b. Hayyât, 1397, 191-197; Taberi, 1387, IV/563) hadiseleri ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in risaletiyle birlikte oluşturulmaya başlanan müslüman toplumunun hayatında ilk defa ortaya çıkan bu tür hadiseler, toplumu o kadar çok germiştir ki, Hz. Hasan'ın, şartların zorlamasıyla Muaviye b. Ebi Süfyan ile anlaştığı seneye Âmu'l-cemaa/Birlik yılı diye isimlendirerek sözünü ettiğimiz ayrışmadan çektiği sıkıntıyı ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu kadar çalkantılı bir dönemin Birlik Yılı'na dönüştürülmesi, takriben on yıldır durmuş hatta gerilemiş olan fetih hareketlerinin yeniden başlaması, hatta dönemin en büyük rakibi mesabesindeki Bizans'ın başkenti Konstantiniyye'ye fetih girişiminde bulunabilmiş olması vd. büyük başarılarının arkasındaki kahraman Muaviye b. Ebi Süfyan'dır. Gerek bu safhaya kadarki gelişmelerde ve gerekse bundan sonraki yaklaşık yirmi yıllık hilafeti döneminde Muaviye'nin yönetimde "reel politik" diye nitelendirdiğimiz bir tarzı takip ettiğini görmekteyiz.

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın konuyla ilgili uygulamalarını örneklendirmek için oldukça fazla misal bulmak mümkündür. Biz bunlardan dikkat çeken birkaçı üzerinde durarak maksadımızı ortaya koymaya çalışalım. Ümmetin tamamının olmasa da en azından çoğunluğunun biatıyla halife olarak seçilen Hz. Ali'nin biat talebine, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması ön şartını koşan Şam valisi Muaviye, alışıla gelenin aksine olarak davasını farklı bir zeminde sürdürmüştür. Varisi olmadığı halde bazı ayetlerden delil getirerek³ kendisini Hz. Osman'ın velisi olarak addetmiş ve talebini hukuk zemini yerine siyasi zemine çekerek sürdürmeye çalışmıştır. Hâlbuki suçluyu bulma görevi akrabaların değil devletin görevidir. (Durî, 1991, s. 106.) Aynı zamanda talep edilen şey giderek daha ileri aşamalara doğru evrilmiştir. Yani katillerin cezalandırılması talebiyle yola çıkıldıysa da süreç içinde konu muhatabının meşrûyeti tartışmasına dönüştürülmüştür. Bu arada aynı amaç için yola çıkan Cemal ashabıyla birlikte hareket etmemesi oldukça manidardır. Hâlbuki bu tür taleplerde kamuoyu desteği toplumun geniş kesimlerince ne kadar çok sahiplenilirse o derece kolay sonuç alınma imkânı hâsıl olur. Sözüne ettiğimiz kitlelerin Ümmü'l-mü'minin Hz. Ayşe, şûra üyeleri Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah gibi sahabe-i kiramın önde gelenlerince organize edilmiş olmasının, bahsi geçen dava için çok daha hızlı sonuç alınmasına katkı sağlayacağı ortadadır. Bütün bunlara rağmen mezkûr davanın velisi durumundaki Muaviye, vali olması hasebiyle kendi imkânlarını da seferber etme yerine, bu konuda tarafsız kalmayı tercih etmiş ve akabinde kendisine gönderilen memurlara karşı olabildiğince ağırdan alan bir tavır takınmış olması, zaman kazanmaya çalıştığını akla getirmektedir. Bu arada Hz. Osman'ın kanlı gömleğinin ve eşinin kesik parmağının Şam Camii'nde yönetim marifetiyle sergilenmiş olması, (İbn Kuteybe, 1967, I/74; Taberi, 1387, IV/562) daha çok taraftar toplamaya yönelik bir propaganda faaliyetini çağrıştırmaktadır. Böylece Şamlılar'ın desteği tam olarak sağlandıktan sonra Sıffin'e yürünse de muhtemelen bütün gayretlere rağmen yeterli taraftar

³ İsrâ 17/33.

sağlanamamış olmalı ki, Herir Gecesi'nde mağlubiyet belirtilerinin ortaya çıkması üzerine tahkim taktiğinin devreye sokulduğunu görmekteyiz.(Gömbeyaz, 2014, s. 306)

Yönetimde Velihtlık Sistemine Geçişi

Müslümanların altıncı halifesi Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yaklaşık yirmi yıllık halifeliiği boyunca attığı radikal adımlardan belki de en önemli olanı, halife adayının belirlenmesinde velihtlık sistemini başlatmış olmasındır. Kendisi böyle bir uygulamayı rāřid halifelerin ilki Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonraki halife adayını belirleme uygulamasına dayandırdığını iddia etmiştir Bu durum en azından halifenin ait olduğu kabilelerin dışında diğer kabilelerin halife olma imkānını ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte görevdeki halifenin ait olduğu kabilenin varsa başka kollarından olanların da halife olma önceliklerini ellerinden almaktadır. Aslında hilafetin Kureyş'li olması gerektiği gerçeğiyle, diğer kabilelerden olanlar zaten bu haklarını kaybetmiş iken, şimdi de bir adım daha atılarak halife olacakların kapsamı bir halka daha daraltılmaktadır. Bu durumda mevcutlar içinden en uygun olanını seçmek esas olacaktır ki, bazen ümmetin yönetimi için seçilecek halife adayı bulmakta zorlanıldığına da şahit olunacaktır. Nitekim Muaviye b. Ebi Süfyan'ın vefatından kısa bir zaman sonra II. Muaviye'nin kendi isteğiyle görevini, yerine veliht belirlemeden bıraktığında bu sorun ortaya çıkmış, bu boşluğu doldurmak isteyenlerin ortaya çıkmasıyla da tehlikeli bir yola girildiği tarihen sabittir.

Netice itibariyle Muaviye b. Ebi Süfyan, gerektiğinde zor da kullanarak bahsi geçen sistemi devreye sokmuştur. Daha kendisinin vefatıyla birlikte Hicaz merkezli muhtelif isyan hareketleri ortaya çıkmış, hatta bunlardan öncelikle Mekkeliler'in destek verdiği Abdullah b. Zübeyr hareketi, neredeyse şam bölgesinin de desteğini alarak hānedanlıđın el değiştirmesini temin edeyazmıştır. Ancak sonunda Abdülmelik b. Mervan bu tehlikeyi ortadan kaldırmayı başarmıştır. (Dineverī, 1960, s. 309; Taberi, 1387, VI/174-175; Erkoçoğlu, 2010, s. 134-162) Ancak yine de II. Muaviye'nin kendi isteğiyle halifelikten çekilmesi üzerine hilafet meye'nin Sfyanı kolundan Mervanı koluna geçerek bir çeşit el değişirmiştir.

Bu zamana kadarki süreçte ümmetin yönetim işini icra etmek üzere görevlendirilen beş halifenin belirlenme biçimi, nüans farklarıyla da olsa birbirinden farklıdır. Bütün bu farklılıklara rağmen, oğlunu halife adayı olarak gösteren hiçbir örnek yoktur. Hatta Hz. Ömer'e sahabe-i kiraman önde gelenleri oğlunu aday göstermesi noktasında öneride bulunmalarına rağmen ısrarla reddetmiştir.(İbn Sa'd, 1968, III/343; Taberi, 1387, IV/229; İbnü'l-Esīr, 1997, II/453) Zaten bu durum, halifeliiği döneminde sergilediği "kabileleri dengede tutma" uygulamasıyla da bağdaşmaz.

Öte yandan en azından "Adnanı Arapları'nca cahiliye döneminde dahi uygulanmayan bu hānedanlık sistemi nereden çıkmış olabilir? Acaba Muaviye b. Ebi Süfyan Bedir savaşında Ebu Cehil'in vefatıyla ele geçirdikleri ve Mekke'nin fethiyle ellerinden kaçırdıkları meye ailesinin yönetimde olma imtiyazını başından beri hedeflemekleyen ancak şu anda böyle bir imkān doğmuş o da bunu değerlendirmiş midir? Ya da Müslüman toplumun içinde bulunduğu sıkıntılı durumların bu seçimde ne kadar etkisi vardır? Veya nceki dönemlerde toplum genellikle yekpare bir yapıda iken gelinen noktada olabildiğince kozmopolit bir yapıya bürünmüş olması bu kararı etkilemiş midir? Bunun yanında içinde bulunan coğrafyanın civarındaki Bizans gibi büyük devletlerin saltanatla yönetiliyor olmaları, "gcsz toplumlar gclleri taklit eder"(Uygun, 2008, s. 61) ilkesi gereğince Müslümanların da yknmelerini etkilemiş olabilir mi?" gibi sorular tabii olarak konuyla ilgilenen herkesin zihnini kurcalamaktadır. Bu ve buna benzer soruların "evet" veya "hayır" şeklinde cevaplanması en azından geçmişte yaşanmış tarihi bir hadise olması nedeniyle mümkün değildir. Öte yandan bu tür kırılma/dönüm noktası mesabesindeki önemli kararlar, ulu orta verilen kararlar olamayacağı gibi sözünü ettiğimiz dönemlerin olağan dönemler olmadıklarını da hatırd tutmamız gerekir. Ancak bulunduğumuz noktadan bakarak rivayetlerin bize aktardıkları kadarıyla ve sosyal bilimlerin verileri işığında sözü edilen konu ve ilgili soruların cevaplarına yönelik olarak bazı yorumlar yapmak mümkündür.

Bu kararın alınması iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir: birincisi, mevcut halife daha hayatta iken sonraki halife adayının belirlenmesinin zarurı olduğu gerçeği, ikincisi de sözünü ettiğimiz halife adayının Yezid b. Muaviye olarak belirlenmesidir. (Belāzrī 1996, V/299; Zbeyrī, ts., 127) Birinci aşamayı biraz açacak olursak; Hz. Osman'ın vefatıyla başlayan sarsıntılı süreçte birçok Müslüman, başka bir Müslüman eliyle hayatını kaybetmiş veya yaralanmış olduğundan, bir şekilde mağduriyetler yaşanmıştır. Sonradan karizmatik lider Muaviye b. Ebi Süfyan'ın dehasıyla karışıklık ortadan kaldırılmışsa da bu durum, fitnenin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Aslında söz konusu sorunların getirdiği intikam alma gibi menfi duygular şimdilik beklemeye alınmış durumdadır. Bundan dolayı ümmeti sözünü ettiğimiz bu

tehlikelerden emin kılabilmenin yegâne yolu, daha sonra halife olacak adayın bu sükûnet ortamında belirlenmesidir. Gayet makul, ümmetin menfaatini önceleyen bu öneri, toplumun önde gelenlerince makul karşılanmış ve destek verilmiştir. (Belâzûrî 1996, V/299; Zübeyrî ts., 127)

İkinci aşamaya gelirsek; konuyla ilgili rivayete bakılırsa Kûfe valisi Muğire b. Şube halife tarafından görevden alınacağını anlayınca, belki de dikkatleri farklı bir noktaya teksif etmek veya böylece affını sağlamak amacıyla halifeye oğlu Yezid'i aday göstermesi önerisinde bulunmuştur. (İbnü'l-Esîr 1997, III/504; Atçeken 1997, 411-430; Söylemez 2001, 467) Bunun yanında halife, oğlunun adaylığının ilanı konusunu Ziyad b. Ebih tasvip etmediğinden dolayı onun vefatından sonraya bırakmıştır. Bu rivayetlerin ne kadar doğru olduğu meçhul ise de Arap dâhilerinden olan ve diğer dâhileri de bir şekilde yönetimine dâhil ederek onlardan istifade etme dehasını gösteren Muaviye b. Ebi Süfyan'ın bu kadar önemli bir konuyu sözü edilen kimselerle ve de başkalarıyla müzakere etmemiş olması mümkün değildir. Bu derece önemli bir konunun rastgele ortaya çıkmış gibi gösterilmesi, konuyla ilgili olumsuzlukların sorumluluğunu başkasına yüklemeye gayreti gibi gözükmektedir.

“Yezid b. Muaviye'nin adaylığının fikir babası kimdir?” konusunu bir tarafa bırakırsak, bu şahsın adaylığına Iraklılar'ın da desteğiyle Hicaz eyaletindeki bir kısım sahabenin büyükleri karşı çıkmıştır. Bunlar, içlerinde Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in de bulunduğu, babaları da kendileri de sahabe olan Abdullah b. Zübeyr gibi hayatlarında cahiliye dönemleri olmayan kimselerdir. Medine'de doğmuş olmaları nedeniyle, İslam'ın bu günlere gelmesinde Mekke şartlarında bedel ödememişler ise de Medine şartlarında bir şekilde bunun sıkıntısını çekmişlerdir. İsmi zikrettiğimiz şahıslar ortadayken bunların Müslümanların nezdindeki ağırlığıyla boy ölçüşemeyecek pozisyonda olan Yezid b. Muaviye'nin aday gösterilmesi (Belâzûrî, 1996, V/299; Zübeyrî, ts., 127; Namı, 2019, 411-430) ve kendilerine siyasi baskı yapılarak biatlarının istenmesi, dönemin şartları ve kişilik özellikleri itibarıyla kabul edilmesi oldukça zor olan bir durumdur. Zaten önceki halife bu gerçekleri çok iyi bildiği için oğluna bu şahıslarla ilgili gerekli uyarıları da vaktinde yapmıştır. Bundan dolayı Yezid b. Muaviye ortaya çıkabilecek muhtemel hadiseleri öngörebildiğinden, tepki hareketlerini bastırmak için genellikle zor kullanmıştır. Ancak bu tarz, belki kısa vadede çözüm gibi gözükse de uzun vadede yeni sorunların ateşleyicisi olmuştur. Bundan dolayı bu değişiklik, gerek içinde yaşanılan dönemde ve gerekse sonraki süreçteki ulema tarafından, genellikle istişareye dayanan “râşid halifelerin uygulamalarından sapma” şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak İbn Haldun gibi bir kısım âlimler bu değişikliği, içinde bulunulan şartların gereği olan yerinde bir uygulama olarak değerlendirmişlerdir (İbn Haldun, 1957, I/613-615)

Bu konuyla ilgili sözünü ettiğimiz iki değerlendirme biçiminden hangisinin daha uygun ve yerinde bir karar olduğu hususunu biraz irdelemeye çalışalım. Yüce Allah Müslümanların vasıflarını dile getirdiği ayette “Onların işleri şûra iledir”⁴ buyurmaktadır. Ayrıca Uhud savaşı (Vâkıdî, 1989, I/199; İbn Hişâm, 1992, II/584) öncesinde yapılan istişarelerin sonuçları ilk planda olumsuz gibi gözükse de Hz. Peygamber'e, onlarla istişareye devam etmesini tavsiye etmektedir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in bir lider olarak uygulamaya koyduğu müşavere örnekleri ışığında ve râşid halifelerin uygulamaları muvacehesinde bakıldığında, hilafet sisteminin artık sona erdirildiği ve yerine melik/kral gibi mutlak otoriteye sahip bir yöneticinin olduğu bir sisteme geçildiği ortadadır. Aslında bu dönüşümü, veliahtlık sistemine geçişle değil de Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetimi ele geçirme uygulamasıyla başlatmak daha doğrudur.

Önceki satırlarda sözünü ettiğimiz gibi, bu uygulamanın kahramanı Arap dâhilerinin belki de en önde geleni olsa da diğerlerinin de bir şekilde katkı sağlamış olması kuşkusuzdur. Bunun yanında beşinci râşid halife olarak kabul edilen Ömer b. Abdülaziz bu sistem ile halife olmuş ve kendi hilafeti döneminde bilindiği kadarıyla hilafet sistemine dönmek gibi bir tavır da ortaya koymamıştır. Dahası 1924'te bu makam kaldırılıncaya kadar göreve gelen onlarca halife de bu durumu değiştirme girişiminde bulunmamıştır. Sözünü ettiğimiz kimselerin gerek siyasi konjonktürden ve gerekse şahsi çıkarlarından dolayı bu uygulamayı devam ettirmenin işlerine gelmiş olduğunu da düşünebiliriz. Ancak sadece müslümanlar değil öteki din mensupları da özellikle siyaset felsefesi gibi birçok sahada otorite olarak kabul edilen İbn Haldun başta olmak üzere bir kısım âlimlerce de bu dönüşüm “yerinde bir karar” olarak değerlendirilmektedir. (İbn Haldun, 1957, I/613-615) Anlaşılan o ki, bunun gibi sosyo-politik konuları sadece bir vecheden bakarak değerlendirmek bizleri doğru neticelere götürmemektedir.

Ümmetin idaresini ele geçirmek ve sürdürmek için sergilenen mücadele tarzı, başta Havarîç olmak üzere daha sonraki süreçte "Şiatu Ali" denilecek Hz. Ali taraftarları gibi bazı kesimler tarafından "râşid

⁴ eş-Şûra 42/38.

halifelerin uygulamasından sapma” olarak nitelendirilmiştir. Konuyu biraz daha açmak gerekirse, Hâriciler’e göre Muaviye b. Ebi Süfyan, tahkim hadisesinden bu yana büyük günah işlediğinden müslümanların halifesi olamayacağı gibi, öldürülmesi Müslümanların üzerine vecibe olan bir kimsedir.(Fıglalı, 1997, XVI/173) Böyle bir ithamın yanında muhalif kesim genellikle sözünü ettiğimiz anlayışı, "Onların işleri şûra iledir" ayeti ve Allah Resulü ile râşid halifelerin istişâreyle ilgili muhtelif uygulamaları mücibince "sapma" olarak değerlendirmiştir.

İslam toplumunun içinde bulunduğu koşulları rivayetlerin bize aktardığı kadarıyla ortaya koymaya çalıştık. Bedevî kesimlerin, daha önce gerek Sâsânî ve gerekse Bizans hâkimiyeti altında bulunan; dinleri, dilleri, kültürleri vs. özellikleri farklı onlarca kitlelerin İslam toplumuna kâh Müslüman olarak, kâh eski dinini devam ettirme şartıyla dâhil olması zaten yönetim işini potansiyel olarak oldukça zorlaştıran nedenler olmaktadır. Kaldı ki, sözünü ettiğimiz toplulukların daha önceden hâkim pozisyonda iken şu anda Müslümanların garantörlüğünde zimmî statüde olmaları tabidir ki onları memnun etmemiştir. Bunun tabii neticesi olarak değişik şekillerde tepkisel tavırlar sergilemeleri yönetim işini daha da zorlaştırmış olmalıdır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber ve râşid halifeler döneminde genellikle homojen bir yapıdaki toplumun olabildiğince kozmopolit hale gelmiş olması ortadadır. Belki de işin en hazin tarafı sözünü ettiğimiz gelişmelerin öngörülerek siyasi, hukuki, ilmi, kültürel vb. sahalarda gerekli hazırlıkların yapılmamış olması, yönetimi de zorunlu olarak daha sert tavırlar takınan bir pozisyona büründürmüş olmalıdır. Böyle bir dönüşüm, bir açıdan bakıldığında bir çeşit sapma olarak görülse de, sözünü ettiğimiz olağanüstü şartlar dikkate alındığında toplumun sürdürülebilir olmasını sağlayan tedbir hatta can simidi olarak da değerlendirilebilir.

Hâkimiyet Politikaları

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışını ortaya koyabilmek için onun hâkimiyet kurma ve hakimiyeti sürdürmek için tatbik ettiği uygulamalar üzerinden de iz sürmeye çalışalım. Hâkimiyet, bir yönetimin yönetilenler üzerinde otorite kullanma imtiyazı olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle hâkimiyet/egemenlik, yönetilenler üzerinde muktedir olma, talimatlarını veya sözlerini dinletebilme imkânıdır. Söz konusu yönetim, toplumun en üst kurumu olan devlet söz konusu olduğunda hâkimiyet, devletin üzerinde kurulu bulunduğu ülke topraklarında muktedir olması ve gerektiğinde güç kullanabilme imtiyazı olarak tanımlanabilir. Muaviye b. Ebi Süfyan gerek yönetimi ele geçirmek ve gerekse sürdürmek hususunda kimi zaman kendisine önceki halifelerden Hz. Ömer'i örnek almış kimi zaman da reel politik bir tarz uygulama farklı yöntemler kullanmıştır.

Üniter Yapıyı Esas Alması

Muaviye b. Ebi Süfyan dönemi devlet teşkilat yapısını, Irak eyaletini hariç tutarsak "üniter sistem" olarak nitelendirmek mümkündür. Bu sistemde özellikle devletin geleceği açısından stratejik önemi haiz olan kararların tek elde toplanması esastır. Siyasi iktidar, içinde bulunulan dönem ve şartların taşıdığı muhtemel tehlikelerinden dolayı bir strateji olarak yetkiyi tek elde toplamayı daha güvenli olarak değerlendirdiğinden, böyle bir rejimi tercih etmiştir. Nitekim Muaviye b. Ebi Süfyan, uzun mücadeleler sonucunda iktidarı ele geçirdiğinden, iktidarı bekleyen bir kısım tehlikelerin olması kaçınılmaz olduğundan böyle bir yönetme biçimini tercih etmiş olmalıdır.

Irak bölgesinin özel durumu nedeniyle, karşılaşılan sorunların daha etkin çözülebilmesi amacıyla, yerinden yönetime daha çok benzeyen bir yöntem uygulandığı düşünülebilir. Bununla birlikte bu bölgenin yönetimi için özellikle Sakîf kökenli valilerin tercih edilmesi, muhtemelen üniter sistem anlayışının bir çeşit tezahürüdür. Diğer bir ifadeyle, Sakîfliler'in öteden beri Kureyş'in müttefiği olması ve müstakil hareket edeceklerine dair bir risk görmediklerinden olsa gerek, yetki devri yapmayı uygun görmüş olmalıdırlar.

Halife, başlangıçta Mısır'ı, daha önce yapılan anlaşma nedeniyle Amr b. As ve arkasından Abdullah b. Amr'a vermiştir. Ancak uzun iktidar mücadelelerinde bir kader ortağı mesabesindeki Amr b. As vefat ettikten kısa bir süre sonra, bu eyaletin yönetimi Sehm mensuplarından alınmış ve adeta Şam yönetiminin bir uzantısı gibi yönetilmiştir.

Sözünü ettiğimiz geniş sahalarda şu anda kurulmuş olan onlarca devletin olduğu dikkate alındığında, bu kadar geniş coğrafyaların sözünü ettiğimiz rejim ile yönetilmesi, devletin işleyişinde oldukça hantallıkların ortaya çıkmasına neden olacağı kuşkusuzdur. Ancak bu ve buna benzer risklerine rağmen, sözünü ettiğimiz sebeplerden dolayı kurucu iktidar böyle bir tercihte bulunmuştur.

Bu dönemde Hicaz eyaletine bakıldığında ise, gerek vali ve gerekse hac emiri olarak hânedan mensuplarının görevlendirildiği görülür. Bu bölgenin öncelikle Kureyşliler'in, sonra da Adnânî Arapları'nın da yaşadığı saha olmasının yanında kutsal şehirlerin de yer alması nedeniyle yönetici kadro ile ilgili böyle bir tercih yapılmış olmalıdır. Bunun yanında muhtemel iktidar rakibi Mervan b. Hakem (İbn Sa'd, 1968, V/35; Taberi, 1387, V/172) ile Sa'îd b. Âs (Taberi, 1387, V/232) başta olmak üzere hânedan mensupları sistemin bir parçası haline getirilerek bir taraftan gönülleri okşanırken, bir taraftan da çok fazla getirisi olmayan bir eyalete istihdam edilerek bir şekilde palazlanarak iktidar nâibi olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. (Aycan, 2010, 157)

Hız. Ömer'in Bazı Uygulamalarını Esas Alması

Hız. Ömer bir devlet başkanı olarak; "yönetimde kabilelerarası denge", "akrabalarını resmi görevlerden uzak tutma", "yönetimde hayati önemi haiz konularda inisiyatif elinde tutma", "kabiliyetli kimseleri yönetici olarak istihdam etme", "kamu yönetiminde istişâreyi esas alma" gibi ilkelere sahip idi. Hız. Osman ise, üst düzey kamu görevlerinde daha çok kabilesinden olanları istihdam etme, yine daha çok kabiledaşlarıyla istişâre etme gibi niteliklere sahip bir yönetici idi. Her iki halifenin de valisi olarak görev yapan Muaviye b. Ebi Süfyan, yönetimde daha çok akrabası Hız. Osman'ı değil de Hız. Ömer'i kendisine örnek edindiği anlaşılmaktadır. (Apak, 2015, 42)

Meşrûiyet Politikaları

Meşrûiyet, "meşrû olma durumu" olarak tanımlanabilir. "Meşrû" ise, gerek Batı ve gerekse İslam kültüründeki yaygın anlamıyla "dinin, yasanın veya kamu vicdanının doğru bulduğu şey" demektir. Meşrûiyet kavramının çağrıştırdığı ilk anlam, yerleşik kurallara ve usûle uygun olmasıdır. Siyasi meşrûiyet ise, siyasi rejimin ve ona hükûmet edenlerin yönetilenler tarafından tanınması, kabullenilmesi ve bunun rızaya dayalı olarak ortaya çıkmasıdır. Siyasi meşrûiyet, rejimin ve hükûmet edenlerin meşrûiyeti olmak üzere iki başlık altında değerlendirilir. Bu iki alanla ilgili olarak, devlet başkanının gerek görevi getirilmesi ve gerekse görevden uzaklaştırılmasına ilişkin prosedür hakkında farklı düşünceler bulunmakla birlikte meşrûiyetin temel ölçütü toplumun kabullenmesi ve kaosu önlenmesi noktasında düşümlenir. Devlet başkanının tasarruflarının meşrûiyetini ve yönetilenlerin itaat mecburiyetini belirleyen ölçüt ise ilahi iradeye aykırılık taşımasıdır.

Meşrûiyetini yitiren bir kurum otoritesini de yitirir. Fakat bazı durumlarda otoriteyi sürdürmek için meşrûlaştırma çabasına girilir. Bu süreçte siyasi itaati normal bir durum haline getirmek için topluma ideoloji zerk etme yoluna gidilir. İktidarda kalmakta direnen yönetim bunun için türlü yollar dener. Modern dünyada medya bu amaç için en güçlü silah olduğundan iktidar-medya-ekonomi ilişkisi etik tartışmaların merkezinde yer alır. Bu tür çabalarda ma'sherî vicdan veya kamu vicdanı denilen ve yönetenlerin tasarruflarının toplumun içine sinmediğini gösteren toplum vicdanının sesi oldukça önemlidir. Çünkü kamu vicdanını rahatsız edecek bir karar, kanûnî de olsa meşrû sayılmaz. Toplumun adalet anlayışının aynası olan ma'sherî vicdan bir anlamda meşrûiyeti belirleyen en önemli unsurdur. Dolayısıyla bir kanun ma'sherî vicdanın sesini temsil ederse meşrûiyet temeli kazanır.

Bu genel malumat ışığında Muaviye b. Ebi Süfyan dönemine baktığımızda meşrûiyet sıkıntısı çekilen alanları dört başlık altında ele almayı uygun görüyoruz: ancak bunlardan "Hânedanlığa Geçiş" ve "Yezid b. Muaviye'nin Adaylığı" konuları aynı zamanda "Reel Politik" konusunu da ilgilendirdiği için ilgisi nispetinde bu başlık altında ele alınmıştır. Bundan dolayı burada konuların açılımına yer verilmemiş, bu konular sadece meşrûiyet çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Güç Kullanarak Hilafet Makamını Elde Etmesi

Muaviye b. Ebi Süfyan, önceki satırlarda sözü edildiği gibi, kabiledaşı durumundaki Hız. Osman'ın kanını talep ederek Hız. Ali'ye karşı başlattığı davasını hilafet makamını ele geçirmeye kadar sürdürmüştür. Bu süreçte elindeki kamuoyu desteğini ve devlet imkânlarını da kullanmaktan geri durmamıştır. Aslında buna benzer güç kullanarak hedefe ulaşma durumu, bu toplumun cahiliye döneminde bile başkanın seçimi noktasında başvurulan bir yöntem olmamıştır. Hatta Philip Hitti bu durumu, kabile mensuplarının demokrat bir ruha sahip olmalarıyla izah eder. Bu noktada reis olacak şahsın yaşlı, tecrübeli olması gibi kabile mensupları içinde bir doğal lider gibi baskın karakter olması daha çok talep edilirdi. (Hitti, 1989, I/47; Demircan, 2009, s. 28; Apak, 2017, s. 11)

Bu toplum, sözünü ettiğimiz şartlarda yıllarca yaşadıkten sonra Yüce Allah içlerinden bir peygamber göndererek onlara mecbur kalmadıkça güç kullanmamayı öğrettiği gibi konuşarak anlaşmaya dayalı

yönlerini de pekiştirdi. Hatta bu peygamber, kendisine inananlarla birlikte Mekke'de yaşadığı yaklaşık on üç yıllık süreçte kendilerine yapılan bütün işkencelere rağmen kaba kuvvete başvurmadan yaşamını devam ettirdi. Daha sonra Medine'ye intikal ettikten sonra güç kullanma izni verildiyse de bu durum, barışı esas almakla birlikte, bıçağın kemiğe dayandığı son bir çare olarak görüldü. Allah Resulü, sahabe-i kiramla yaptığı istişare gereğince Uhud dağı mevkiinde yaptığı meydan savaşında yetmiş kadar arkadaşını kaybettiyse de, akabinde nazil olan ayetler kendisinin onlarla istişareye devam etmesini istemektedir. Medine'ye hicretin akabinde gerçekte Ensar-Muhacir kenetlenmesi hakikaten dillere destan bir kaynaşma örneğı olarak tarihteki yerini almıştır. Geçen süreç içinde Müslümanlar bu kenetlenmeyi kendileri için bir numune-i imtisal örneğı olarak benimseyegelmişlerdir.

Hız. Ebu Bekir ile başlayan râşid halifeler döneminde halifelerin tamamı gerek göreve gelme ve gerekse hükümet etme biçimlerinde Müslümanlara karşı güç kullanmamışlardır. Hız. Ömer'in, bir kısım sahabilerin Medine dışına uzun süreli gidişlerine izin vermemesi gibi bazı uygulamaları belki bunun istisnası olarak söz konusu edilebilir. Ancak bu uygulamanın topyekûn Müslüman toplumun maslahatı için yapıldığı herkesçe malum olduğundan, tepki çeken bir duruma dönüşmemiştir. Hız. Ali'nin gerek adaylığı ve gerekse seçilmesi süreci isyancıların gölgesinde geçirilmiş olduğundan, bu noktada hep bir toz bulutu zihinleri kurcalamıştır.

Fakat Hız. Osman, daha çok bedevî kökenli Müslümanlarca şehit edilmiştir. Dahası Ümeyye'nin ezeli rakibi Hâşimîler'den Hız. Ali de bir kesim tarafından bu hadisenin azmettiricisi olarak değerlendirilmiştir. İşte bu gelişmeler, Suriye valisi Muaviye b. Ebi Süfyan tarafından halifeye biat etmemek için bir sebep olarak öne sürülmüştür. Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılması meselesi aslında devlet eliyle çözülmesi gereken hukuki bir konu iken, Ümeyye mensuplarının en kudretlisi olan Suriye valisi eliyle bir siyasi davaya dönüştürülerek en azından Ümeyye ve Kelb kabilesi nezdinde siyasi bir taban oluşturma çabasına girilmiştir. Bu arada ortaya çıkan Cemel vak'ası sözünü ettiğimiz taraftar kazanma çalışmaları için zaman kazandırmıştır.

Öte yandan Muaviye b. Ebi Süfyan bu vak'anın herhangi bir tarafında yer almayarak kısa vadede Hız. Ali'ye destek vermiş olmaktadır. Valinin bu tavrı, yakın planda halifenin kazanmasına destek olmuşsa da orta ve uzun vadede kendi davasının haklılığına hizmet edecek bir durumun oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Diğer bir ifadeyle, "bu davayı âsî bir vali olarak sadece kendisi değil, mü'minlerin annesi Hız. Ayşe, şura üyeleri Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah gibi ümmetin önde gelenleri de sahipleniyor" şeklinde bir algının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu algı belki de ümmetin mensuplarından en azından bir kısmının davaya inanmasına ve Sıffın'de meşrû halifenin karşı cenahında yer almalarına sebep olacaktır.

Sıffın vak'asında bir araya gelen iki ordudan Hız. Ali'nin yanında yer alanların genelde bedevî kökenli oluşları, manipüle edilmeye elverişli bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Nitekim karşı taraf yenilecekleri bir anda bu durumu kullanarak muhtemelen B planı olarak önceden hazırladıkları formülü uygulayarak tahkim talebinde bulunmuşlardır Daha sonra ortaya çıkacak kaos ortamı süreç içinde toplumu bir nizam özlemine sevk etmiştir.

Bu başlık altında başından beri anlatmaya çalıştığımız hadiseler, söz konusu edilirken vurgulandığı gibi, kimisi önceden yönetim tarafından planlanmış kimisi de olayların gidişatının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunların hepsinin konumuzla ilgili ortak noktası, Müslümanların öteden beri alışık olmadığı güç kullanarak hilafeti elde etme hedefine bir şekilde meşrûiyet kazandırmıştır. Böylece Müslümanlar bu yeni duruma tepki göstermeyen bir hale getirilmeye çalışılmış olmalıdır.

Hükümet Etmesi

Emevî devletin kurucusu Muaviye b. Ebi Süfyan yaklaşık yirmi yıl süren halifeliğı döneminde meşrûiyet sıkıntısı ile ma'lûl olmuştur. Kendisini Hâriciler dinden çıkmış olmakla Hız. Ali taraftarları ise hilafet makamını gasp etmekle suçlamışlardır. Bundan dolayı Müslümanların hilafet makamına uygun olmadığı gerekçesiyle ona karşı fırsat buldukça ayaklanmışlardır. Sözünü ettiğimiz muhalif kesimlerin yanında toplumun diğer kitlelerinin de ikna edilmesini temin için hem kendilerinin de Kureyş'li olduklarını hem de Allah'ın takdirinin gereğı olarak yönetimde buldukları algısını oluşturmaya çalışmışlardır. Kureyş kabilesine ait oldukları teziyle, Hız. Peygamber ile aynı kabileye mensup olduklarını ortaya koyup, ait oldukları kabile noktasında Müslümanların zihnindeki imajı düzeltmeye çalışmışlardır. Öte yandan kendilerinin hilafet makamına gelişlerini Allah'ın takdiri olarak temellendirerek, yöneticilere itaatı Allah'a itaat ile isyanı da Allah'a isyan ile eşdeğer tutmaya çalışmışlardır.

Bu durum sadece Emevîler'in ilk halifesi döneminde söz konusu edilmiş değil sonraki halifeler döneminde de varlığını devam ettirmiştir. Bir keresinde halktan bazıları Hasan el-Basri'ye gelerek "bu hükümdarlar insanları öldürüp mallarını alıyorlar, şöyle şöyle şeyler yapıyorlar, sonra da "işlerimiz Allah'ın takdiri ile oluyor diyorlar" sözüne, "Allah'ın düşmanları yalan söylüyor" diyerek Emevîlerin kader düşüncesine tepki göstermiştir. Yaşadığı dönemde Müslümanların görüşlerine değer verdiği zatlardan olan Hasan el-Basri, bu çıkışıyla yönetimi rahatsız etmiştir. Hatta halife Abdülmelik b. Mervan kendisine konuyla ilgili kanaatinin gerekçelerini sorduğu bir mektup yazmıştır (Ritter, 1954, s. 75-84; Aycan, 2011, s. 43-44). Bu mektuba cevap mesabesinde yazdığı mektup kader konusuylla ilgili oldukça önemli bilgiler içerir. Hatta bu mektup tarihi süreç içinde birçok dillere çevrilerek hakkında birçok kitaplar yazılmıştır. (Richard, 2015, s. 123-141; Yavuz, 1997, XVI/305) Aynı zamanda bahsi geçen halifenin kendisine tepki gösterdiğine dair her hangi bir rivayete de sahip değiliz.

Böylece bir kısım ayet ve hadislerin bağlamı dikkate alınmadan belki de bilinçli olarak, sergiledikleri yönetime karşı oluşan muhalefeti dinin etkileyici gücünü kullanarak pasifize etmeye çalışmışlardır.

Hânedanlığa Geçişi

Bu konuda Emevî yönetiminin işini kolaylaştıran iki husus olmuştur: Bunlardan birisi, Hz. Peygamber'in vefatıyla ortaya çıkan hilafet probleminin yeniden yaşanmaması kaygısıyla, vaktinde Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonraki halifeyi önceden belirlemiş olmasıdır. Diğeri ise, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan ve Âmu'l-Cemâa" denilen seneye kadar yaşanan olumsuz hadiselerdir. Râşid halifelerin tatbikatlarının Müslümanlarca bir otorite olarak kabul edildiği bir ortamda, Muaviye b. Ebi Süfyan'dan sonraki halifenin kim olacağını önceden belirlenmesi teklifi, zorlanılmadan kabul edilmiştir. Çünkü bu teklifin bir hânedanlığa geçiş olduğu henüz bilinmemekte ve bahsi geçen uygulamanın tatbiki gibi düşünülmüş olmalıdır. Hatta bu konuda Müslümanların maslahatı gözetildiğinden halife ümmet tarafından takdir bile edilmiştir.

Oğlu Yezid'i Aday Göstermesi

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın kendisinden sonraki halifenin önceden belirlenmesi teklifi genellikle olumlu karşılanırken, aday olacak şahsın Yezid b. Muaviye olması, önceki satırlarda söz konusu edildiği gibi, özellikle Hicaz eyaletince tepkiyle karşılanmıştır. Dahası Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr gibi önde gelen sahabiler Yezid'e biat etmedikleri gibi Kerbela hadisesi, Hârre vak'ası ve Mekke muhasaraları gibi olayları ortaya çıkaracak kıyımlar gerçekleştirmişlerdir. Bu hadiseler Müslümanların zihninde Ümeyye yönetimine karşı nefret duygularının oluşmasına sebep olacak ve onların "Gâsib" oldukları ithamının oluşmasında çok önemli katkı sağlayacaktır. Genellikle Şam kökenli olmayan ulemâ onların yönetimiyle ilgili hep olumsuz kanaat bildirmiş ve görüşlerini bu minval üzere ortaya koymuşlardır. Özellikle mevâlinin Ümeyye karşıtlığının oluşmasında sözünü ettiğimiz hadiselerden mütevellit bahsi geçen ulemanın kanaati oldukça etkili olmuştur. Bu karşıtlığın da katkısıyla Emevî devletine karşı başlatılan isyan, nihayetinde onların sonunu getirecektir.

Yezid b. Muaviye'nin gerek hac emiri olarak ve gerekse Kostantiniyye'nin fethi için çıkılan seferde (Halife b. Hayyât, 1397, s. 211; İbn Sa'd, 1968, III/485; Uçar, 1990, s. 67-76; Yiğit, 1995, XI/90) komutan olarak görevlendirilmesi, bu ismin üzerindeki olumsuz kanaatlerin ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar olarak değerlendirilmiştir. Bir siyaset dehası olan Muaviye b. Ebi Süfyan'ın, oğlunun meşrûyetini sağlamak amacıyla böyle adımlar atmış olması ihtimal dâhilindedir. Hânedanlık sistemine geçişle ilgili satırlarda sözünü edeceğimiz gerçeklerden hareketle bu durum, kanaatimce rasyonel bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Yezid b. Muaviye'nin bedevî kökenli bir annenin çocuğu olarak çöl şartlarında yetişmiş olması (Kılıç, 2001, s. 40) bir yerde eşyanın tabiatının gereğidir. Bundan dolayı bazı özelliklerinin hadarilerce yadırganması yine aynı şekildedir. Kanaatimce halife, bunların bir şekilde törpülenerek ortadan kaldırılmasını sağlamaya çalışmıştır. Aslında konunun daha iyi anlaşılması için oğlu Yezid'in baba tarafından Kureyşli ve anne tarafından da Kahtani Araçları'nın Kelb kabilesine mensup olduğu gerçeğine odaklanmak gerektiği kanaatindeyim. Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışına baktığımızda, daha valilik dönemlerinden beri yönetimin geniş kitleleri içine alan bir taban üzerine oturtma çabası olduğu net olarak görülebilir. Bunun için görev yaptığı Suriye bölgesinin güçlü kabilesi Yemenî kökenli Kelb kabilesinden bir hanımla evlendiği bilinmektedir. Dahası aynı kabileden bir başka hanımın da Halife Hz. Osman ile evlenmesini sağlayarak Ensar destekli Kureyş tabanına Kahtani kökenli Kelb katkısını da

dâhil ederek, zemini biraz daha genişletmeye çalışmıştır. Araçlar'ın iki önemli kolunu da sistemin içine dâhil ederek onların da yönetime karşı aidiyet duygusu içinde olmaları sağlanmış olmalıdır.

Bahsi geçen durum, Kureyş'i merkeze alıp ensarı destekçi olarak dizayn eden râşid halifeler döneminde oluşturulan yapının, bir halka daha genişletilerek ortaya konulan bir açılım şeklinde değerlendirilebilir. Benû Saîde Sakîfesi'nde yapılan tartışmaların düğümünün "İmamlar Kureyştendir" hadisiyle (Hatiboğlu, 2015, s.87) /sözyle çözüldüğünü hatırlayalım. Bunun bir hadis olup olmaması tartışmasını ilgililere bırakacak olursak, Ensar sonraki süreçte Sakîfe'de olduğu gibi bir mücadeleye girişmemiş ve Kureyşliler de onlardan birini halife olarak seçmemişlerdir. Dahası Hz. Ömer'in oluşturduğu heyetin içinde Abdullah b. Ömer gibi denge sağlayıcı olarak bile kendilerine yer verilmemiştir.

Hz. Peygamber'in son zamanlarında başlayıp vefatıyla daha da artan "Ridde" hareketleri,(Halife b. Hayyât, 1397, 101) sebepleri muhtelif olmakla birlikte başkent Medine otoritesini tanımamanın apaçık göstergesidir. Bunların tekrar itaatleri sağlandıktan sonra bir süre cihat sahalalarına sevk edilmeyerek kendilerine tecrit uygulandıysa da, daha sonra belki de asker ihtiyacını temin için mücahit olarak orduya katılmalarına izin verilmiştir. Bunlar Hz. Ömer döneminde Basra, Kûfe, Fustât gibi şehirlere yerleştirilerek ordunun asker ihtiyacını temin için önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Bu ordugâh şehirler zaman içinde askeri nitelikli olmayanların da yerleştiği şehirlere dönüşmüştür. Medine dışında yaşayan bu kitlelerin bir sosyolojik tabir olarak "çevre"(Dursun, 2006, s. 124-133) olarak adlandırılması mümkündür. Bu şekilde adlandırmamızın sebebi, onların "merkez"den (Dursun, 2006, s. 124-133) uzak birimlerde yaşamalarından ziyade yönetimde ana unsur olarak kendilerine yer verilmemiş olmalarından dolayıdır. İşte sözünü ettiğimiz bu kitleler biraz da "merkez"den de cesaret alarak Hz. Osman'ı evinde şehit etmişlerdir. Konuya etraflıca baktığımızda sözünü ettiğimiz "çevre"nin Hz. Osman'ın şahsında "merkez"e başkaldırdıkları kolayca anlaşılacaktır.(Sarıbiyık, 2014, s. 339-348)

İşte bu kitlelerin vakti zamanında nasıl mücahit pozisyonunda orduya dâhil edilerek müslüman toplumun bir unsuru oldukları bilinci kazandırılmak istenildiyse şimdi de Yemeni kabilelerden Kelb mensupları özelinde Kahtani Araçlar'ı iktidar koalisyonunun bir unsuru haline getirilmek istenmiş olmalıdır. Bu konuyla ilgili özellikle Mervani halifeler döneminde çok ciddi ayrışmalar olduysa da bu durum evdeki hesabın çarşydakiyle uyuşmamasıyla izah edilebilir. Tıpkı Hz. Ömer'in Divan teşkilatı kapsamında uygulamaya koyduğu İslam'a girişte kıdem esasını ölçü olarak benimseyen "Atâ" (Fayda, 1995, XII/511-513) tatbikatının giderek toplumda zenginlerin daha zengin olmasına evirildiği gibi... Hâlbuki Hz. Ömer, "Bereketli Hilal" olarak adlandırılan verimli toprakların gelirlerini toplumun belli kesiminin elinde toplanmasını engellemeye yönelik uzun istişâreler sonucunda bu sistemi hayata geçirmişti. Birçok alanda başarılı olmakla beraber sözünü ettiğimiz "çevre" konuyla ilgili kendilerinin aldatıldığı inancıyla "merkez"e karşı bir başkaldırı yapacaklardır. (Sarıbiyık, 2014, s. 339-348) Önceki halifeler döneminde kâh komutan kâh vali olarak görev yapan Muaviye b. Ebi Süfyan, onların başlattıkları politikaların olumlu yönlerini kendi döneminde bir şekilde uygulamaya koymuştur. İşte sözünü ettiğimiz hânedanlık sistemine geçiş de bu çerçevede değerlendirilmelidir kanaatindeyim. Ancak sonraki gelişmeler dikkate alındığında, "evdeki hesap çarşıya uymamıştır" denilebilir.

Sonuç

Muaviye b. Ebi Süfyan, yönetici geleneğe sahip bir aileye mensuptur. Hz. Peygamber'e kâtiplik, râşid halifelerden Hz. Ebu Bekir döneminde komutan yardımcılığı, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde valilik yapmış birikimi oldukça yüksek bir bürokrat olarak tanınmıştır. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Muaviye b. Ebi Süfyan, Hz. Peygamber'in damadı ve râşid halifelerin dördüncüsü Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadelesinde nispeten başarılı olmuşsa da hilafet makamına oturmayı ancak Hz. Ali'nin yerine geçen oğlu Hz. Hasan döneminde başarmıştır. Bahsi geçen mücadele tefrikaya sebep olmuşsa da Muaviye b. Ebi Süfyan çok sayıda enstrümanı devreye sokarak hilafeti uhdesine uzlaşmayla devralmıştır. Bu netice Ümmeti o kadar çok memnun etmiştir ki bu hadisenin yaşandığı sene Âmu'l-Cemâa/Birlik yılı adı olarak adlandırılmıştır. Yaklaşık 20 yıl halifelikten sonra kendisinden sonrasıyla ilgili de bir adım atarak oğlu Yezid b. Muaviye'yi veliht tayin etmiştir. Dahası kendisi henüz görevdeyken oğlu adına biat alarak kendisinden sonraki süreçte oluşabilecek muhtemel tehlikelere karşı oğlunun durumunu veya sistemi tahkim etmiştir. Vefatından sonra oğlu Yezid'in göreve gelmesiyle, râşid halifeler tarafından başlatılıp yaklaşık 30 yıl uygulanan hilafet sistemi yerini saltanata bırakmak durumunda kalmıştır. Bu durum İslam tarihinde çok önemli bir kırılma olarak kabul edilmiştir.

Kaynaklarımızda Muaviye b. Ebî Süfyan'ın lehinde ve aleyhinde çok sayıda rivayet yer almaktadır. Bu rivayetler analiz edilerek olabildiğince objektif bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız her ne kadar Muaviye b. Ebî Süfyan dönemiyle ilgili olsa da hadiselerin nedenleriyle sonuçlarını tespit sadedinde daha önceki ve sonraki dönemlere de yer yer atıf yapılmıştır.

Muaviye b. Ebî Süfyan hem doğuştan gelen yöneticilik dehasını hem de ilk halife döneminden beri değişik pozisyonlarda yerine getirdiği vazifelerle edindiği tecrübeyi konuşurarak bir şekilde yönetimi ele almıştır. Hem yönetimin ele geçirilmesinde hem de sürdürülmesinde hatta kendisinden sonraki hânedanlık sistemine geçişte daha çok reel politığın gereklerine göre çözümler üretmiştir. Böyle bir dönüşüm, râşid halifelerin bir şekilde uygulamaya koydukları halifelik sisteminden, "Kisralar'ın-Kayserler'in sistemi olan saltanata geçiş" olarak değerlendirilmiştir. Ancak yönetim konusunda bir dehâ olan ve genellikle Hz. Ömer'i kendisine örnek edinen Muaviye b. Ebî Süfyan böyle bir dönüşümü, İslamiyet'in çok geniş coğrafyalara yayılması ve müslümanların sayısındaki artışı göz önüne alarak sürdürülebilir özellik arz eden bir rejim olarak değerlendirmiş olmalıdır.

Etik Beyan

"Muaviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Anlayışı" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, Ö. (2018). Muğire b. Şu'be'nin hayatı ve kişiliği. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 2, 29–56. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/agiid/issue/37805/422091> (November 28, 2018).
- Akyürek, Y. (2016). Muaviye b. Ebî Süfyan'ın siyasi kararlarında Kelb kabilesinin rolü. *İSTEM*, 27, 79–98. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/istem/issue/27930/296956> (November 28, 2018).
- Apak, A. (2015). *Ana hatlarıyla İslam tarihi 3 (Emeviler dönemi)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Apak, A. (2017). *Kabile*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Atçeken, İ. H. (1997). Muaviye b. Yezid üzerine bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7, 411–430. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19713/210660>
- Aycan, İ. (2010). *Saltanata giden yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*. Ankara: Ankara Okulu.
- Aycan, İ. (2011). Emeviler döneminde ilmi hayat. *Emeviler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 35–74. Ankara: Ankara Okulu.
- Aykon, N. (2018). İslâm tarihi'nde birlik yılı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55): 225–32. Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdr/D03416/2018_55/2018_55_AYKONN.pdf
- Azimli, M. (2016). *Farklı okumak-Hasan'ın Muaviye*. Ankara: Ankara Okulu.
- Belâzûrî, E. (1988). *Futûhu'l-buldân*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilal.
- Belâzûrî, E. (1996). *Ensâbu'l-üşraf I-XIII*. Süheyl -Riyad Zekkar-Zirikli (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Buhârî, E. (1422). *Sabibu'l-Buhârî*. Muhammed Zühêyr (Edt.), Beyrut: Dâru Tavgu'n-Neca.
- Cide, Ö. (2018). Devlette birliği sağlama örneği Ömer b. Abdülaziz. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15): 56–73. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/kilissbd/issue/37729/419716> (November 28, 2018).
- Demircan, A. (2009). *Kabile toplumundan akeide toplumuna*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Dineverî, E. (1960). *Abbâru't-tvâl*. Abdül Münim Âmir (Edt.), Beyrut: Dâru İhyâ.
- Durî, A. (1991). *İlk dönem İslam tarihi -bir önsöz-*. (Çev: Hayrettin Yücesoy), İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Dursun, D. (2006). Türk siyasetinde 'merkez' ve 'kenar' eksenleri arasında seyreden değişim sürecinde seçimlerin rolü. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 124–33. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29121/311530> (December 2, 2018).
- Erkoçoğlu, F. (2010). *Emevî devletinin dönüm noktası Abdülmelik b. Mervan*. Ankara: TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1995). "Fey." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* XII: 511–13.
- Fiğlalı, E. R. (1997). "Hâriciler." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: 169–75.
- Gömbeyaz, M. (2014). Muaviye b. Ebî Süfyan'ın muhaliflerini bertaraf etme yöntemleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1): 301–32. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/uluifd/issue/13480/162827> (November 28, 2018).
- Güzel, A. (2012). "Hz. Ali'nin atadığı Mısır valileri ve muaviye'nin onlarla mücadelesinde uyguladığı metotlar üzerine bir değerlendirme." *İSTEM*, (20): 41–74. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/istem/issue/26547/279559> (January 13, 2019).
- Halife b. Hayyât, E. (1397). *Tarîh*. Ekrem Ziya Umerî (Edt.), Dımask: Dâru'l-Kalem.
- Hatiboğlu, M. Said. (2015). *Hilafetin Kureyslülüğü*. Ankara: Otto.
- Hitti, P. K. (1989). *Siyasi ve kültürel İslam tarihi*. (Çev: Salih Tuğ), İstanbul: Boğaziçi Yayınları. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=79528&wYazarlar=Philip+K+Hitti>
- İbn Hacer, Ş. (1415). *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* I-IV. Adil Ahmed (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

- İbn Haldun, E. (1957). *Mukaddime I-III*. Abdülvahid el-Vâfi (Edt.), Mısır.
- İbn Hibban. (1975). *Kitâbu's-sikât I-II*. Haydarabad.
- İbn Hişâm, E. (1955). *es-Siretü'n-Nebeviyye*. II. Baskı. Mustafa Es-Sakka (Edt.), Kahire.
- İbn Hişâm, E. (1992). *es-Siretü'n-Nebeviyye*. Süheyl Zekkar (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Kesir, E. (1988). *el-Bidaye ve'n-nihaye I-XIV*. Ali şiri (Edt.), Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâs.
- İbn Kuteybe, D. (1967). *el-İmâme ve's- siyâse I-II*. Tahâ Muhammed Zeyni (Edt.), Kahire.
- İbn Kuteybe, D. (1992). *el-Meârif*. II. Baskı. Servet Ukkâşe (Edt.), Kahire: Hey'eti'l-Mısıryye.
- İbn Sa'd, (1968). *et-Tabakâtul-kübrâ*. İhsan Abbas (Edt.), Beyrut: Dâru Sadr.
- İbnü'l-Esir, ř. (1989). *Üsdü'l-gâbe fi marifeti's-sahabe I-VI (630/)*. Ali Muhammed Muavviz (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-Esir, ř. (1997). *el-Kâmil fi't-tarih I-X*. Ömer Abdusselam Tedmirî (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî.
- Jörke, D. (2005). *Politische anthropologie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kılıç, Ü. (2001). *Tartışmaların odağındaki halife Yezid b. Muaviye*. İstanbul.
- Morgenthau, H.J. (1978). *Politics among nations: the struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Namlı, A. (2019). Yezid'in halifelüğünün meşruiyeti meselesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16): 521-47. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rteuifd/issue/50719/603328>
- Richard, W. (2015). Hasan Basri'nin kader risalesi üzerine bir inceleme (Çev: Muhit Mert), *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3): 123-41. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/45633/548411>
- Ritter, H. (1954). Hasan Basri'nin kader hakkında halife Abdülmelik b. Mervan'a mektubu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3): 75-84. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/40734/490910>
- Sarıbıyık, M. (2014). Erken dönem İslam tarihinde merkez-çevre çatışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(47): 339-48. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/6161/82843> (November 28, 2018).
- Sarıçam, İ. (1997). *İslâm öncesinden Abbasilere kadar Emevî-Hâşimî ilişkileri*.
- Söylemez, M. M. (2001). Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devrinin arkaplanı. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 14(3-4): 456-68. Erişim adresi: <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-hz-hasanin-hilafeti-muaviyeye-devrinin-arkaplani-274.html?page=archive&sid=13be6ca67dc791038dc8c94f3589b2c3>
- Strauss, L. (1956). *Naturrecht und geschichte*. Stuttgart: K.F. Koehler Verlag.
- Taberi, (1387). *Tarihu'r-rusul ve'l-mülük*. II. Baskı. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Edt.), Beyrut: Dâru't-Türâs.
- Tunçarslan, N. (2018). Uluslararası sorunların çözümünde normatif ve reel politik araçların karşılaştırılması bir analizi: iran ve suriye krizi'nde türkiye'nin arabuluculuğu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2): 73-89. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/535862>
- Uçar, ř. (1990). *Anadolu'da İslam-Bizans mücadelesi*. İstanbul: İşaret.
- Uygun, O. (2008). *İbn Haldun'un toplum ve devlet kuramı*. İstanbul: XII Levha.
- Vâkidi, E. (1989). *Kitabü'l-meğâzi I-III*. III. Baskı. Marsden Jones (Edt.), Beyrut: Dâru'l-A'lemî.
- Yavuz, Y. (1997). "Hasan el-Basri." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 305-7.
- Yiğit, İ. (1995). "Emeviler." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 11: 87-104.
- Zehebi, ř. (1985). *Siyeru A'lâmin-Nübelâ*. şuyab Arnavud (Edt.), Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- Zeyyat, H. (2013). Abbasiler döneminde Muaviye taraftarlığı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28): 175-82. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10289>
- Zübeyri, A. (ts.). *Neseb-i Kureys*. (Edt.), Levi Provençal, Kahire.

EXTENDED ABSTRACT

Muaviye b. Ebi Sufyan belongs to a family with a ruling tradition. He was recognized as a bureaucrat with a high level of knowledge because he was a clerk to the Prophet, deputy commander during the reign of the Rashid Caliph Abu Bakr, and governor during the periods of Omar and Osman. He became a Muslim after the conquest of Mecca, was relatively successful in his fight against Ali. However, he succeeded to become the caliph during the period of his son Hasan who replaced Ali. Although the aforementioned struggle caused discord, in the end a consensus was reached between the leaders of the parties. This result had pleased the Ummah so much that the year in which this incident took place was named the year of the Union. Moreover, he married a woman from the tribe of Banu Kelb, one of the Qahtani Arabs, and helped Uthman to do so. This step has been an important contribution to transforming the ongoing Adnani-Kahtânî rivalry into compromise.

After nearly 20 years of his caliphate duty, he took appointed his son Yazid as heir to the throne. Moreover, while he was still in office, he took allegiance from all Muslims on behalf of his son and fortified his son's condition or system against possible dangers that might occur in the period after him. After his death, Yazid took office, thus, the caliphate system, which was initiated by the Rashid caliphs and was implemented for about 30 years, had to be replaced by the sultanate. This situation has been accepted as a very important break in Islamic history. The fact that the dynasty adopted by the great states

of the period was preferred instead of the caliphate system created by the Rashid caliphs was interpreted as a departure from Islamic values and even a return to the era of Jahiliyya.

Why Muaviya chose the sultanate, a regime that did not even come on the agenda in pre-Islamic Arab history? Why did he abandon the caliphate system, which was tried to be developed by various methods after the death of the Messenger of Allah? These and similar questions are among the most important reasons for this study to be created. In the research, we tried to reveal the elements behind the success of Muaviye in the field of management under the title of Elements that Provide Management Skills. In this context, we stated that the fact that his tribe fulfilled the duty of Qiyade in the city-state of Mecca and that his father was the president of Daru'n-Nedve from 624 to 630 contributed to the development of his administrative aptitude. Thus, we tried to reveal that Muaviyah's becoming a political genius was not only influential through his own efforts, but also his surroundings. On the other hand, we discussed what motives Muaviye acts while displaying his management genius under four headings: bureaucracy policy, his based on real politics, domination policies and legitimacy policies.

Our study is based on sources created by transcribing narratives into writing in later processes and researches created using these narratives. There are many narratives for and against Muaviya in our sources. The reason for this must be that he was of the companions of the Prophet and struggled against Ali and his followers. The accusations have been created for political, ethnic and religious reasons. In this regard, especially for his struggle with Ali; there have been evaluations such as "a mistake of jurisprudence" or "the resurrection of ignorance". Although such subjective narratives are not ignored in our study, they were approached with calmly. Thus, it was tried to be evaluated objectively as possible by analyzing the narrations. In addition, we have evaluated this period rationally in the light of the socio-political realities of the period. Although our study is about the period of Muaviya, reference has been made to the previous periods too in order to determine the reasons of the events.

As a result, Muaviya took over the administration by using both his innate managerial genius and the experience he gained in different positions since the time of the first caliph. He has based on real politics in the taking over of the administration, its maintenance and even the transition to dynastic system. Such a transformation was underestimated as it was considered as a transition from the caliphate system implemented by the Rashid caliphs to the sultanate, the Kisras-Sezars system. However, Muaviya, who is a genius about administration and who usually takes Omer as example, must have considered such a transformation as the only sustainable regime for a state that has attained the character of empire. The fact that this system has not changed in the following centuries is an indication of the correctness of our thesis.